

УДК 327.362(477.84)

Саківський І. Б.,
здобувач, Тернопільський національний
педагогічний університет ім. В. Гнатюка
(Україна, Тернопіль), Sakivskyy.igor@gmail.com

ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ЕМІЛІАНА КОВЧА (1884–1939 РР.)

Розкрито основні аспекти життя та діяльності священномученика Греко-Католицької Церкви, капелана УГА та члена ОУН Еміліяна Ковча в означуваний період. Проаналізовано внесок Е. Ковча у розбудову українських громадських, культурних та підпільних структур. Зібрано важливі маловідомі та невідомі факти біографії Е. Ковча.

Ключові слова: Еміліян Ковч, УГА, ОУН, капелани, визвольний рух, міжвоєнний період.

Постать Еміліяна Ковча є знаковою у церковній та українській історії, поряд з Андреем Шептицьким, Йосипом Сліпим, Йосафатом Коциловським, Никитом Будкою. Е. Ковч відомий як блаженний католицької церкви, що рятував євреїв у часи Голокосту та загинув у концтаборі Майданек. Незважаючи на зростання суспільного інтересу до життєпису Е. Ковча, у його біографії є чимало малодосліджених епізодів.

Метою статті є наукове осмислення життєвого шляху Е. Ковча. Для досягнення мети поставлено наступні завдання: окреслити середовище формування та перші роки життя Е. Ковча; проаналізувати душпастирську діяльність священника в УГА; охарактеризувати діяльність Е. Ковча на парафії у Перемишлянах; з'ясувати роль Е. Ковча у діяльності ОУН.

Батько Еміліяна, отець Григорій Ковч, виконував свої душпастирські обов'язки у церкві св. Параскеви, що у с. Космач. Саме тут народився 20 серпня 1884 р. його син Еміліан. У сім'ї о. Григорія та Марії, окрім Еміліана було ще четверо дітей: Ольга, Софія, Наталія і Євстахій [11, с. 8].

Е. Ковч ходив до школи у сс. Космачі й Кіцмані, а іспит зрілості склав в Українській державній гімназії у Львові [21, с. 61]. Далі продовжив сімейну традицію священства, навчаючись у колеґії св. Вакха і Сергія (Рим) [11, с. 5]. У той час там також навчається Йосафат Коциловський, майбутній єпископ УГКЦ [16].

Еміліан вивчав богослов'я у 1905–1911 рр., а після закінчення отримав священнічі священня з рук єпископа Григорія Хомишина. У 1910 р. Еміліан одружується з Марією Анною Добрянською, дочкою декана Володимира Добрянського з Буковини.

Свою працю молодий отець розпочав на Підволочиській парафії (Скалатський повіт, Тернопільщина), а у 1912 р. зголосився на місіонерську роботу серед українців у Югославії. Священники з родини Ковчів одночасно або по чергово, а також разом виїжджали на служіння до українських емігрантів у Боснію. У 1914–1917 рр. у Боснії позмінно служили о. Григорій Ковч з двома зятями – отцями Юліаном Свістелем та Василем Чужаком [4].

Отець Еміліан опікувався парафією Козарац з приналежної їй округою Прієдор. Його попередником на цій посаді був Михайло Кіндій. Він довершив будівництво парафіяльної церкви, та купив 10 моргів поля для утримання душпастиря. Українці жили тут дуже бідно, тому сім'я Ковчів перебувала у скрутному матеріальному становищі. У тогочасних документах знаходимо дані про те, що отриманих грошей о. Еміліану не вистачало на їжу та оплату місця проживання, що спричинює значні борги

[31, арк. 141–144]. Цікаво, що протягом двох місяців у 1912 р. помічником Ковча був Никита Будка [10].

У 1916 р., у розпал війни, Ковчі повертаються у Галичину. Перебуваючи у Боснії, священники зберігали за собою старе місце служби. Зокрема, о. Григорій Ковч повернувся на парафію у Цапівці, Кошилівці, Попівці; о. Юліан Свістель – у Головчинці, Товсте, а о. Еміліан Ковч – на парафію Серники Горішні (Рогатинський повіт). О. Василь Чужак прибув до Буряківки, Слобідки на Заліщанщині, де прослужив до свого арешту в січні 1946 р. [4].

У листопаді 1918 р. починається важлива сторінка новітньої української історії. Після Листопадового Чину утворюється Західно-Українська народна республіка. Молода держава одразу починає боротьбу з сусідньою Польщею, яка висунула територіальні претензії на Галичину. Розпочинається україно-польська війна. У січні 1919 р. проводиться реорганізація військових сил держави, внаслідок чого постає Українська галицька армія. У новоствореному війську була гостра потреба військових капеланів. Цим питанням займались досвідчені колишні польові духівники австро-угорської армії під керівництвом о. Миколи Їжака. Керівництво держави та Греко-католицької церкви створили чітку систему військового духовництва [29, с. 124]. Варто зазначити, що духівниками УГА ставали лише добровольці, тому завдяки запалу та ентузіазму духовна опіка військових частин та шпиталів стає чудово налагодженою.

Ковчі не тримались осторонь національно-визвольних змагань. Навпаки, брали в руки зброю та каділо. Брат Еміліана Євстахій (Остап) вступає в УГА, а отці Григорій та Еміліан Ковч стають військовими капеланами.

Отця Еміліана призначають капеланом Бережанського Коша, іменують духовником [20, с. 307]. Один з вояків, Роман Долинський, згадує: «молодий тоді о. Ковч був повний енергії та сил. Не було кутка в Коші, де наш Духовник не появлявся б кілька разів на день. Не було відтинка складного життя Коша, в якому наш Духовник не брав би відповідальної для нього участі. Кожного ранку, відслуживши Божественну Літургію, о. Ковч поспішав до шпиталю, щоб був уже повний учасників боїв за Львів. Щодня можна було бачити його на полі вправ, в канцелярії, в магазинах, всюди він полагоджував скарги окремих частин чи вояків, завжди знаходив час для вояків та полагодити їхні жалі своїм авторитетом та здібністю» [11, с. 22].

Капелан Е. Ковч був постійним і незмінним помічником для команданта Коша Петра Бігуса. Варто відзначити, що діяльність духівників УГА не обмежувалась лише релігійними справами, як це було у австрійській та російській арміях. Вони цікавилися всіма ділянками військової служби і побуту [5, с. 103].

16–18 липня 1919 р. УГА через тиск поляків, епідемію тифу, відсутність зброї та амуніції перейшла р. Збруч [3, с. 140]. Тут вона об'єдналась з дієвою армією УНР, щоб спільно вирушити проти більшовиків на Київ [14, с. 484–485].

Після одного з боїв між більшовиками та українськими частинами, багато українських вояків потрапили у полон. Їх закрили у переповнених вагонах і везли у невідомому напрямку. Серед полонених опинився і Е. Ковч. Коли поїзд зупинився серед поля, біля дверей вагону Еміліан побачив більшовицького вояка і заговорив до нього, прохаючи

води і свіжого повітря. Охоронець випустив отця, а потім зачинив двері зі словами: «Батюшка, а пам'ятай молитись за Луку» [11, с. 24].

Отець Ковч недовго був на волі, його арештовують і перевозять у польський табір для інтернованих. У таких таборах знаходилося близько 500 священників і монахів та 40 тисяч військових і мирних жителів. Щодня внаслідок голоду, хвороб і побиття помирало багато людей [17, с. 134]. У тих важких умовах Ковч хворів на тиф. Андрей Шептицький у листі до Юзефа Пілсудського клопотався про звільнення греко-католицьких священників, яких арештовано близько тисячі [13, с. 230].

У квітні-травні 1920 р. УГА припинила існування, а разом з нею – інститут польових духовників [5, с. 119]. Через кілька місяців отець Еміліан потроху одужує, переїжджає душпастирювати до Боршева. Пропрацювавши там кілька місяців, він став парохом міста Перемишляни [11, с. 25].

Перемишляни – це невелике галицьке містечко, з населенням близько чотирьох тисяч осіб. Тут жили українці, поляки, євреї, кілька німецьких родин. На підставі грамоти від 11 березня 1921 р. Еміліан почав керувати парафією м. Перемишляни. Спеціальна комісія склала протокол церковного і парафіяльного майна, метрик народжених, померлих та одружених [25, арк. 8–9].

Свою діяльність отець Еміліан розпочав з відновлення старої церкви св. Миколая [28].

Отець Ковч спрямував свою енергію також на відновлення і розбудову місцевого Народного Дому. Тут починають працювати велика театральна зала, Український Банк, повітова кооперативна гуртівня. З допомогою о. Ковча громада купила невеликий дім, де розміщувалося українське передшкілля (дитячий садок) [8].

Разом з відбудовою парохії зростає релігійне, культурне та господарське життя української громади у Перемишлянах. З ініціативи і за підтримки о. Еміліана утворюється драматичний гурток (керує здібний режисер та декоратор Володимир Трофим'як), діють парафіяльний і гімназійний хори (під орудою адвоката Михайла Гузара). Студент права Теодор Баран у той час очолював організацію студентської молоді в Перемишлянах. Члени усіх цих організацій часто їздили по селах з концертами та виставами. Їхня діяльність поширилась на весь повіт. Містечко стало центром різноманітних подій – Євхаристійних здвигів, з'їздів товариства «Сокіл», кооперативних курсів. Отець Ковч постійно підтримував такі заходи, часто був організатором.

У тодішній пресі писали про курси кооперації: «Отець Еміліан Ковч навчає курсантів і це чи не найважливіше саме для тих, хто щодня спілкується з десятками і сотнями покупців, людськості, взаємоповаги». У статті про товариство «Сільський господар» згадувався о. Ковч, як «знаменитий проповідник і великий безсребник, за що користується загальною пошаною і симпатією» [11, с. 30].

У 14 березня 1923 р. Рада Амбасадорів прийняла документ, за яким Польщі надавалися юридичні права на Східну Галичину [13, с. 253]. З цієї нагоди поляки по усіх містах і селах розвісили афіші про прилучення Галичини на 25 років. Повісили таке оголошення і на дереві, навпроти вхідних дверей до церкви о. Еміліана. Він зірвав той папір, після чого на нього надійшла скарга в адміністративний суд. Отець Ковч своїм свідком назвав польського пароха, але йому про це не сказав. У день розгляду справи вони зустрілись у коридорі суду, де польський священник не міг

зрозуміти хто й навіщо викликав його. Е. Ковч відповів, що це він, питаючи чи діяв у тій ситуації правильно: «Це була Велика П'ятниця, в нас винесена плащаниця і виставлені Найсвятіші Тайни. Йду до церкви, а хтось, обернувшись задком до Св. Тайн, читає якийсь папір. Мене кинуло в лють і я здер той папір, а тепер виходить, що то є протидержавний вчинок. Як би Ви, отче, вчинили у такому випадку?». Польський священник сказав, що діяв би так само, тому Ковча звільняють від обвинувачень [11, с. 37].

Проте це був не єдиний конфлікт Е. Ковча з офіційною владою. Протягом міжвоєнного періоду у помешканні отця польська поліція здійснила близько сорока обшуків. Після двадцяти з них його арештовували та садили до в'язниці: «о. Ковча, який очолював все організаційне життя в місті, вважали за провідника всіх тих «ворогів польської держави». Тому не диво, що при всяких масових політичних акціях, які звичайно проводились внаслідок агентагів або експропріацій доконуваних підпільною організацією (убивство куратора Собінського, напади на поштові амбулянси) перший падав жертвою парох Перемишлян» [27].

Про ці події згадував пан Сокульський, один із кооператорів у Перемишлянах: «Було віче в Народному Домі за участю більше тисячі людей. Це був час перед виборами кандидатів на послів до польського сейму. Як завжди, при таких нагодах, головним бесідником був о. Ковч. Ще віче не закінчилось, а поліція оточила Народний Дім і, не даючи нікому вийти, арештувала 42 особи» [11, с. 54].

У Західній Україні у міжвоєнний період діє УВО, згодом ОУН. Їхньою метою було: «відновлення, впорядкування, оборона та поширення Незалежної соборної української національної держави. Українські націоналісти змагатимуть до зібрання творчих сил унутрі нації та до зміцнення її відпорності назовні» [23, арк. 1].

Проте під приводом боротьби з ворогами Польщі, влада чинила тиск на всі прояви українського життя: молодіжні товариства, кооперативи, Просвіту, Церкву. Такі заходи викликали протидію, що проявлялось у запереченні атрибутів польської держави.

Наприклад, у м. Перемишляни під проводом студента Петра Савчинського молодь об'єдналась у пластовий гурток. Ковч став опікуном Пласту у Перемишлянах [18]. Учням місцевої польської гімназії було заборонено належати до Пласту, тому Еміліан підтримував їх та захищав від дирекції гімназії та поліції. Пластові сходили відбувались на церковному кладовищі чи в Народному Домі під виглядом «катехизації» [11, с. 28]. У справі підпільного Пласту (діяльність організації забороняють у 1930 р.) він перебував під польським слідством і судом [30, арк. 7]. Еміліана виправдали у 1931 р. [19, с. 707].

Українське духовенство у Другій Речі Посполитій виконувало подвійну функцію. Священники були духовними провідниками народу і водночас не залишались осторонь боротьби за національні права [6, с. 231]. Прикладом такого лідера був Еміліан Ковч. Наприклад, під час пацифікації він виголошував проповіді, у яких засуджував дії польської держави [11, с. 38]. Тоді під час серії каральних експедицій у вересні-листопаді 1930 р. постраждала активніша і свідоміша частина українського суспільства [26, с. 94]. Через них отця також арештовують [12]. У газеті «Діло» від 21 жовтня 1930 р. повідомлялось, що у Бережанській

тюрмі перебуває 141 політичних в'язнів, які з 15 жовтня розпочали голодування. Священиків звільнили з-під арешту, лише залишився о. Ковч [2, с. 3].

Греко-католицька церква та її священики були серед тих, хто найбільше постраждав від польської каральної акції. Загалом, під час пацифікації близько трьох десятків священиків були арештовані за приналежність до УВО, порушення громадського спокою, підбурювання людності [26, с. 156–157].

Діячі українських партій, Церкви докладали чимало зусиль для організації допомоги жертвам Голодомору в УРСР у 1932–1933 рр. та руху протесту проти більшовицького режиму. У Львові, Станіславі, Тернополі та інших містах відбувались жалібні сходина товариства «Луг». Українські посли до польського сейму взяли участь у сотнях народних віч, де збиралися кошти на допомогу жертвам голоду, приймалися резолюції протесту.

У зв'язку з підписанням радянсько-польського договору влада обмежувала, а часто забороняли схожі акції. За виголошену проповідь про голод в УРСР о. Ковч засуджений на три тижні арешту [15].

Серед іншої діяльності Е. Ковча варто згадати, що він написав книгу «Чому наші від нас утікають?», яка вийшла друком у 1932 році «з одобрення духовної власти». Вона є важливою частиною діалогу греко-католицьких інтелектуалів у міжвоєнний період.

Отець Еміліан намагався допомагати українським політичним в'язням, кількість яких у в'язницях Другої Речі Посполитої постійно зростала.

Наталія Олійник згадувала, що: «Ковч був добрим пастирем і дбав про своїх ягнят. Доказом того був той факт, що його дочки і її милість дружина отця варили у себе на кухні разом з іншими дівчатами й жінками із гуртка Союзу українок, що діяв при матері – Просвіті, обіди для політичних в'язнів. Отець Еміліан довів польським слідчим органам і адміністрації тюрми, що цей жест є чисто християнського характеру, бо в кожному катехизі є пункт про тюрму і в польському також, а в Заповідях Божих є написано: «Не свідчи ложно на ближнього свого». Після таких тверезих аргументів власті спасували і дозволили отцю організувати ці обіди, розраховані на 10–15 осіб, точно не знаю. Мабуть більше протягом трьох місяців.

Обіди відносило 6 осіб у відрах і каструлях за вуха. Мої тато також тоді були арештовані, тому я це знаю. Масові арешти викликані ось чим: одної ночі по всіх селах і містах Західної України розкидано листівки, в яких Організація Українських Націоналістів (ОУН) протестувала проти колонізації українських дітей в польських школах. Українським дітям – українську мову й українську школу! – Вимагала ОУН» [22].

Щодо діяльності ОУН, то у звітах поліції зафіксовано акції ОУН на території Перемишлянського повіту. Наприклад, тут активно проходила шкільна акція. У с. Альфредівка 3 жовтня 1933 р. невідомий зірвав державний герб і кинув у рів; у с. Підгайчики 26 вересня 1933 р. з будинку школи зірвано польський герб і таблицю з назвою школи. Замість них вчепили дошку з написом «Українська школа» та тризубом (намальований мастилом для воза). [24, арк. 7–14]. 18 вересня 1933 р. у Перемишлянах за шкільну акцію арештовано Заплатинського В., у Коросні – Колосовського В., Кадая М., Ясінського [19, с. 316].

Оунівці на території повіту постійно зазнавали репресій з боку польської держави. Так, Теодора Барана звинувачували в організації Пласту, співпраці з ОУН. У зв'язку з цим його арештували у 1930 р. та 1933 р., але закривали слідство через відсутність доказів. Теодор розповсюджував літературу ОУН, був політично обізнаним [7, с. 25]. Врешті, у 1934 р. він опинився у концтаборі Береза Каргузька [19, с. 329].

Інший судовий процес відбувся у Бережанах, де 15 березня 1934 р., суд виніс вирок хлопцям з села Подусільна за участь в ОУН, розповсюдження «Сурми» та листівок: Василеві Івахову – 2,5 р., Петрові Цапкові і Миколаю Солтису – 6 місяців, Захарків Олексі – 1,5 р. [9, арк. 39]. У вересні того ж року за поширення листівок ОУН студент права Микола Максимшин (з с. Добряничі) засуджений на 2 р. в'язниці [19, с. 323].

Еміліан Ковч сам також був членом та одним з керівників ОУН. Богдан Кордюк розповідав про те, що Ковч «був головою підпільної організації українських націоналістів на Перемишлянський повіт» [12]. Підтвердження цього факту подають упорядники біографічного додатку до праці П. Мірчука «Нарис історії ОУН» [19, с. 707].

Участь Е. Ковча в ОУН підтверджує також Олена Вітер, яка вважала, що він був членом районного проводу ОУН [1, арк. 132]. Проте найбільш вірогідно, що Е. Ковч займав посаду референта пропаганди, зважаючи на його проповіді, постійну працю з людьми та активність у громадському та політичному житті повіту.

Від початку Другої світової війни до своєї смерті у 1944 р. у Е. Ковч продовжував активну діяльність: рятував євреїв, поляків та українців, протистояв нацистам, допомагав ув'язненим у концтаборі Майданек, що є цікавим матеріалом для подальших досліджень.

Біографія Еміліяна Ковча є яскравим прикладом життя представника української духовної та інтелектуальної еліти ХХ століття. Отримавши якісну освіту, він бере активну участь у боротьбі за незалежність української держави у якості капелана УГА. Згодом 20 років він очолював церковний та громадський рух у Перемишлянах та повіті, активно брав участь у діяльності легальних українських товариств, Пласту, ОУН.

Список використаних джерел

1. Архівно-кримінальна справа Вітер Олени Василівни [Копія] // Домашній архів Саківського І. – 150 арк.
2. В Бережанській тюрмі // Діло. – 1930. – Ч.234. – С.3.
3. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. / Я. Грицак. – Київ, 2000. – 356 с.
4. Дрозд Василь. Родина Ковчів на Заліщанщині // Нова зоря. – 2011. – Ч.17 (893). – С.4.
5. Забзалюк Д. Душпастирська служба українських військових формацій першої половини ХХ ст. Монографія / Д. С. Забзалюк. – Львів: ЛьвДУВС, 2012. – 187 с.
6. Зайцев О., Беген О., Стефанів В. Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920–1930–ті роки) / За заг. ред. О. Зайцева; Український Католицький Університет; Центр досліджень визвольного руху. – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2011. – 384 с.
7. За тебе, Україно. З архіву в'язнів концтабору Береза Каргузька (1934–35 рр.) часів II Речі Посполитої / О. Ільїн, С. Шандрук, П. Мазур, А. Гудима. – Тернопіль: Терно-граф, 2010. – 254 с.
8. Інтерв'ю з Володимирою Сенік / Інтерв'юер: Лідія Купчик. – Архів Інституту історії Церкви Українського католицького університету. – Спр.П–1–1–380.

9. Інформації, донесення поліцейних органів і повітових старостів про діяльність ОУН на території Тернопільського воєводства. 1.03.1934 – 30.04.1934. – Державний архів Тернопільської області. – Ф.231. – Оп.1. – Спр.2168.
10. Качараба Степан. Суспільна опіка Греко-Католицької церкви над українською еміграцією в Боснії та Герцеговині (кінець XIX – початок XX століття) / С. Качараба // Україна – Європа – Світ: міжнародний збірник наукових праць на пошану проф. М. М. Алексівця / редкол.: Ю. М. Алексєєв, Л. М. Алексівець, М. М. Алексівець [та ін.]. – Тернопіль, 2011. – Вип.5, Ч.2. – С.275–281.
11. Ковч – Баран А. – М. За Божі правди і людські права: збірник на пошану Еміліяна Ковча. – Саскатун, 1994. – 182 с.
12. Кордюк Богдан «Ісповідник віри Христової» // Галицький шлях. – 1993. – Ч. від 27.04. – С.5.
13. Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: Проблеми взаємовідносин / О. Красівський. – К.: Вид-во УАДУ, 1998. – 302 с.
14. Крип'якевич І., Гнатюк Б., Стефанів З., Думін О., Шрамченко С. Історія українського війська / І. Крип'якевич та ін. – Львів: Видання Івана Тиктора, 1992. – 575 с.
15. Кугутяк М. Голодомор 1933–го і Західна Україна (трагедія Наддніпрянщини на тлі суспільних настроїв західноукраїнської громадськості 20–30 рр.) / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1994. – 70 с.
16. Курдик Анатоль. Криваві сліди // Газета «Неділя», Ашаффенбург Німеччина. – 1948. – Ч.133.
17. Лебедович І. Полеві духовники УГА / І. Лебедович. – Вінніпег, 1963. – 325 с.
18. Матеріали до пластового мартиролога / Гривул Т., Мороз В., Муравський В., Окаринський В. – Львів, 2003. – 120 с.
19. Мірчук П. Нариси історії ОУН 1920–1939. Видання третє, доповнене / П. Мірчук. – Київ: Українська видавнича спілка, 2007. – 1006 с.
20. Микитюк Д. Українська галицька армія. Т.2. / Д. Микитюк. – Вінніпег, 1960. – 385 с.
21. Мученики – джерело чудотворної сили / упоряд. І. Левицький. – Місія «Постуляційний центр беатифікації і канонізації святих УГКЦ». – Львів. – 99 с.
22. Олійник Наталя. Мої спомини про всечеснішого отця Омеляна Ковча // Галицький шлях. – 1995 р. – Ч. від 15.04. – С.4.
23. Повідомлення КУНу від лютого 1929 у Відні про створення ОУН. – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.3833. – Оп.1. – Спр.59.
24. Рапорти начальника слідчого відділу Тернопільського воєводського управління поліції про діяльність політичних партій, організацій. 1.10.1933 – 30.12.1933 рр. – Державний архів Львівської області. – Ф.121. – Оп.3. – Спр.848. – 195 арк.
25. Свідчення про стан парафій Підлісся та інших. 1870–1944 рр. – Центральний державний історичний архів у м. Львів. – Ф.201. – Оп.1в. – Спр.2083.
26. Скакун Р. «Паціфікація»: Польські репресії 1930 року в Галичині / Р. Скакун. – Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2012. – 172 с.
27. Спогад Михайла Шкільняка (Вінніпег. 03.04.1960 р.). [Копія] // Домашній архів Саківського І.
28. Спогад Остапа Прибили (Сиракузи, 6.06.1985 р.). [Копія] // Домашній архів Саківського І.
29. Ткачук П. Капелани УГА на фронтах українсько-польської війни 1918–1919 рр. / П. Ткачук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. пр. – Львів: Інститут українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича, 2008. – Вип.17. – С.123–129.
30. Центральний державний історичний архів у м. Львів. – Ф.205. – Оп.1. – Спр.1031.
31. Там само. – Ф.358. – Оп.2. – Спр.185.
6. Zajcev O., Begen O., Stefaniv V. Nacionalizm i religija: Greko-Katolyc'ka Cerkva ta ukrai'ns'kyj nacionalistychnyj ruh u Galychyni (1920–1930-ti roky) / Za zag. red. O. Zajceva; Ukrai'ns'kyj Katolyc'kyj Universytet: Centr doslidzhen' vyzvol'nogo rohu. – L'viv: Vydavnytstvo Ukrai'ns'kogo Katolyc'kogo Universytetu, 2011. – 384 s.
7. Za tebe, Ukrai'no. Z arhivu v'jazniv koncatoru Bereza Kartuz'ka (1934–35 rr.) chasiv II Rechi Pospolytoi' / O. Il'in, S. Shandruk, P. Mazur, A. Gudyma. – Ternopil': Terno-graf, 2010. – 254 s.
8. Interv'ju z Volodymyroju Senyk / Interv'juer: Lidija Kupchuk. – Arhiv Instytutu istorii' Cerkvy Ukrai'ns'kogo katolyc'kogo universytetu. – Spr.P–1–1–380.
9. Informacii', donesennja policijnyh organiv i povitovyh starostv pro dijat'nist' OUN na terytorii' Ternopil's'kogo vojevodstva. 1.03.1934 – 30.04.1934. – Derzhavnyj arhiv Ternopil's'koi' oblasti. – F.231. – Op.1. – Spr.2168.
10. Kacharaba Stepan. Suspil'na opika Greko-Katolyc'koi' cerkvy nad ukrai'ns'koju emigracijeu v Bosnii' ta Gercegovyni (kinec' XIX – pochatok HH stolittja) / S. Kacharaba // Ukrai'na – Jevropa – Svit: mizhnarodnyj zbirnyk naukovykh prac' na poshanu prof. M. M. Aleksijevca / redkol.: Ju. M. Aleksjejev, L. M. Aleksijevc', M. M. Aleksijevc' [ta in.]. – Ternopil', 2011. – Vyp.5, Ch.2. – S.275–281.
11. Kovch – Baran A. – M. Za Bozhi pravdy i ljuds'ki prava: zbirnyk na poshanu Emilijana Kovcha. – Saskatun, 1994. – 182 s.
12. Kordjuk Bogdan «Ispovidnyk viry Hrystovoi'» // Galyc'kyj shljah. – 1993. – Ch. vid 27.04. – S.5.
13. Krasivs'kyj O. Shidna Galychyna i Pol'shha v 1918–1923 rr.: Problemy vzajemovidnosyn / O. Krasivs'kyj. – K.: Vyd-vo UADU, 1998. – 302 s.
14. Kryp'jakevyh I., Gnatovyh B., Stefaniv Z., Dumin O., Shramchenko S. Istorija ukrai'ns'kogo vijs'ka / I. Kryp'jakevyh ta in. – L'viv: Vydannja Ivana Tyktora, 1992. – 575 s.
15. Kugutjak M. Golodomor 1933-go i Zahidna Ukrai'na (tragedija Naddniprozshhyny na tli suspil'nyh nastroi'v zahidnoukrai'ns'koi' gromads'kosti 20–30 rr.) / M. Kugutjak. – Ivano-Frankivs'k, 1994. – 70 s.
16. Kurdydyk Anatol'. Kryvavi slidy // Gazeta «Nedilja», Ashaffenburg' Nimechchyna. – 1948. – Ch.133.
17. Lebedovyh I. Polevi duhovnyky UGA / I. Lebedovyh. – Vinnipeg, 1963. – 325 s.
18. Materialy do plastovogo martyrologa / Gryvul T., Moroz V., Muravs'kyj V., Okaryns'kyj V. – L'viv, 2003. – 120 s.
19. Mirchuk P. Narisy istorii' OUN 1920–1939. Vydannja tretje, dopovnene / P. Mirchuk. – Kyi'v: Ukrai'ns'ka vydavnycha spilka, 2007. – 1006 s.
20. Mykytjuk D. Ukrai'ns'ka galyc'ka armija. T.2. / D. Mykytjuk. – Vinnipeg, 1960. – 385 s.
21. Mucheniky – dzherelo chudotvornoj' syly / uporjad. I. Levyc'kyj. – Misija «Postulacijnyj centr beatyfikacii' i kanonizacii' svjatyh UGKC». – L'viv. – 99 s.
22. Olijnyk Natalja. Moi' spomyny pro vsechesnishogo otcja Omeljana Kovcha // Galyc'kyj shljah. – 1995 r. – Ch. vid 15.04. – S.4.
23. Povidomlennja KUNu vid ljutogo 1929 u Vidni pro stvorennja OUN. – Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady ta upravlinnja Ukrai'ny. – F.3833. – Op.1. – Spr.59.
24. Raporty nachal'nyka slidchogo viddilu Ternopil's'kogo vojevod'skogo upravlinnja policii' pro dijat'nist' politychnyh partij, organizacij. 1.10.1933 – 30.12.1933 rr. – Derzhavnyj arhiv L'vivs'koi' oblasti. – F.121. – Op.3. – Spr.848. – 195 ark.
25. Svidchennja pro stan parafij Pidlissja ta inshyh. 1870–1944 rr. – Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv u m. L'viv. – F.201. – Op.1v. – Spr.2083.
26. Skakun R. «Pacyfikacija»: Pol's'ki represii' 1930 roku v Galychyni / R. Skakun. – L'viv: Vydavnytstvo Ukrai'ns'kogo katolyc'kogo universytetu, 2012. – 172 s.
27. Spogad Myhajla Shkil'njaka (Vinnipeg. 03.04.1960 r.). [Kopija] // Domashnij arhiv Sakivs'kogo I.
28. Spogad Ostapa Prybyly (Syrakuzy, 6.06.1985 r.). [Kopija] // Domashnij arhiv Sakivs'kogo I.
29. Tkachuk P. Kapelany UGA na frontah ukrai'ns'ko-pol's'koi' vijny 1918–1919 rr. / P. Tkachuk // Ukrai'na: kul'turna spadshhyna, nacional'na svidomist', derzhavnist': Zb. nauk. pr. – L'viv: Instytut ukrai'noznavstva NAN Ukrai'ny im. I. Kryp'jakevycha, 2008. – Vyp.17. – S.123–129.
30. Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv u m. L'viv. – F.205. – Op.1. – Spr.1031.
31. Tam samo. – F.358. – Op.2. – Spr.185.

References

1. Arhivno-kryminal'na sprava Viter Oleny Vasylyvny [Kopija] // Domashnij arhiv Sakivs'kogo I. – 150 ark.
2. V Berezhans'kij tjrmi // Dilo. – 1930. – Ch.234. – S.3.
3. Grycak Ja. Narys istorii' Ukrai'ny: formuvannja modernoi' ukrai'ns'koi' nacii' XIX–XX st. / Ja. Grycak. – Kyi'v, 2000. – 356 s.
4. Drozd Vasyl'. Rodyna Kovchiv na Zalishhanchyni // Nova zorja. – 2011. – Ch.17 (893). – S.4.
5. Zabzajluk D. Dushpastyrs'ka sluzhba ukrai'ns'kyh vijs'kovykh formacij pershoj' polovyny XX st. Monografija / D. Je. Zabzajluk. – L'viv: L'vDUVS, 2012. – 187 s.

Sakivskyy I. B., applicant, Ternopil National Pedagogical University named after V. Hnatyuk (Ukraine, Ternopil), Sakivskyy.igor@gmail.com

Life and activity of Emilian Kovch (1884–1939)

The article deals with the basic aspects of life and work of the Holy Martyr of Catholic Church, chaplain and member of the UGA and OUN Emilian Kovch in period from 1884 to 1939. E. Kovch's contribution to the development of Ukrainian civic, cultural and underground structures is analyzed. The author collected important little known and unknown facts of E. Kovch biography.

Keywords: Emilian Kovch, CAA, OUN, chaplains, liberation movement, the interwar period.

Саківський І. Б., соискатель, Тернопольский национальный педагогический университет им. В. Гнатюка (Украина, Тернополь), Sakivskyy.igor@gmail.com

Жизнь и деятельность Емилияна Ковча (1884–1939 гг.)

Раскрыты основные аспекты жизни и деятельности святителя Греко-Католической Церкви, капеллана УГА и члена ОУН Емилияна Ковча в определяемый период. Проанализирован вклад Е. Ковча в развитие украинских общественных, культурных и подпольных структур. Собрано важные малоизвестные и неизвестные факты биографии Е. Ковча.

Ключевые слова: Емилиян Ковч, УГА, ОУН, капелланы, освободительное движение, межвоенный период.

* * *

УДК 323.1:94(477)«1920»

Слесаренко О. О.,
аспірантка кафедри історії та археології слов'ян,
Національний педагогічний університет
ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ),
zholobb@gmail.com

УТВОРЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ КОМІСІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ПРИ ВСЕУКРАЇНСЬКОМУ ЦЕНТРАЛЬНОМУ ВИКОНАВЧОМУ КОМІТЕТІ (СЕРЕДИНА 1920–Х РОКІВ)

Досліджено процес утворення Центральної комісії національних меншин (ЦКНМ) при Всеукраїнському центральному виконавчому комітеті (ВУЦВК). У контексті більшовицької доктрини національних відносин розглянуто завдання, вирішення яких покладалося на ЦКНМ. Проаналізовано формування нормативно-правової бази необхідної для належного функціонування комісії та реалізації нею низки державних планів, пов'язаних з національно-культурним будівництвом в Україні.

Ключові слова: Центральна комісія національних меншин, нормативно-правова база, Україна, більшовики.

Політика більшовицької верхівки щодо національних меншин України у 20–30-ті роки ХХ ст. здійснювалась за допомогою низки державних структур, утворених шляхом тривалого процесу пошуку їх оптимальних організаційних форм. Водночас досвід функціонування відповідних інституцій, серед яких чільне місце займає Центральний комітет національних меншин, ще не став предметом спеціального дослідження ані у радянські часи, ані після здобуття Україною незалежності. Лише окремі науковці торкалися вивчення даного питання, це: М. Журба, А. Коряченко, Б. Чирко, Л. Якубова.

Питання про передачу роботи з національними меншинами до компетенції Всеукраїнського Центрального Виконавчого комітету рад було порушене постановою колегії НКВС ще 28 вересня 1923 року [2, арк. 2]. 14 грудня 1923 р. доцільність необхідних змін було розглянуто на засіданні президії ВУЦВК. В ухваленому рішенні містилась пропозиція до НКВС протягом 7 днів виробити проект положення про перехід відділу у підпорядкування ВУЦВК [8, арк. 13]. На реалізацію цього процесу потрібно було чотири місяці. Лише після того, як 19 березня 1924 р. Політбюро ЦК КП(б)У прийняло постанову «Про відділ

національних меншин при НКВС», у якій ставилась вимога замість Відділу при НКВС утворити при ВУЦВК комісію нацмену та провести відповідне рішення у радянському порядку [2, арк. 2]. 24 березня 1924 р. Мала рада РНК УСРР схвалила постанову, у якій зверталася до організаційного відділу ВУЦВК з проханням розробити проект, що визначав би склад, функції комісії, принципи її відносин із представницькими органами влади [4, арк. 58].

Формування нормативно-правової бази необхідної для функціонування майбутнього органу розпочалося із розгляду положення про комісію. 27 березня 1924 року на нараді при ВУЦВК було вироблено проект, а 29 квітня 1924 р. на засіданні КП(б)У прийнято постанову «Про комісію у справах нацменшин при ВУЦВК та її місцеві органи (бюро) при губернських і окружних виконавчих комітетах». У постанові метою роботи новоствореного органу визначалась необхідність сприяння розвитку та збереженню мирного співіснування і братнього співробітництва усіх національностей, що проживали на території УСРР широке сприяння їх матеріальному і культурному піднесенню [5, арк. 72]. Подібними високими політичними дефініціями відбувалося утвердження радянської ідеології, на основі якої вибудовувались основи державної національної політики.

Режим покладал на комісію великі сподівання, зокрема щодо вироблення дієвої позиції у питаннях захисту, насамперед демонстративного, інтересів нацменшин. На новосформований склад комісії, до якого увійшли голова і п'ять членів, покладалось завдання зі створення умов для роботи інституції. Лєвова частка зусиль спрямовувалась на підготовку проекту Положення про комісію, яке могло б регламентувати зміст, форми, методи, напрямки її діяльності. Таких документів було підготовлено кілька. Остаточний варіант проекту був сформований лише у серпні 1924 року, коли він був поданий на затвердження ВУЦВКом, а за два місяці до цього 22 жовтня 1924 р. вищий орган державної влади в УСРР, спільно з РНК постановою «Про комісію у справах національних меншин при ВУЦВК і її місцеві органи» затвердив його.

Комісії надавалась низка прав та обов'язків. Вона не лише отримала право брати участь у розробці й узгодженні проектів документів, що подавалися до ВУЦВКу і РНК УСРР та зачіпали питання, пов'язані із життєдіяльністю етнічних меншин, але й виявляти законодавчу ініціативу. До переліку її прав належала і можливість участі з правом дорадчого голосу у засіданнях центральних органів управління при обговоренні відповідних питань останніми. Окрім того, вона отримувала право ставити перед відповідними наркоматами завдання вирішення соціально-економічних питань, що стосувались меншин. Комісія мала право оскаржувати перед РНК УСРР і Президією ВУЦВК уже ухвалені центральними та місцевими органами рішення, які на її погляд суперечили інтересам національних громад [13, с. 17–18].

Визначення правової складової загального статусу комісії передбачало окреслення сфери застосування її повноважень, що по суті, було нормативним закріпленням функціонального статусу ЦКНМ як частини державного механізму регулювання національних відносин. На неї покладалось завдання збору, вивчення і розробки матеріалів про економічний та культурний розвиток, побутові умови проживання окремих етносів; забезпечення видання національними мовами найважливіших рішень